

Begrepp om brunnar

Aktivkolfiler: ett filter som används vid behandling av vatten. Det avlägsnar närmast organogena ämnen, exempelvis humus. Används också för att avlägsna radon från vattnet i bergbrunnar.

Alkalitet: beskriver vattnets buffertkapacitet och förmåga att hålla pH-värdet stabilt.

Alkalisering: metod för vattenbehandling där man höjer pH-värdet. Viktigt för att hindra korrosion.

Arsen: (As) är ett grundämne, som förekommer rikligt i berggrunden och i bergbrunnar på vissa orter. Arsen är giftigt vid längre exponeringstider.

Artesiskt grundvatten: grundvatten, som ligger under ett jordlager som inte släpper igenom vatten. Vattnets trycknivå under det täta lagret är högre än på andra ställen.

Bakterien Escherichia coli: en bakterie, vars mängd används som grund vid bestämning av dricksvattnets hygieniska kvalitet, den bästa indikatorn för fekala föroreningar.

Bergbrunn: (borrbrunn) brunn som har byggts genom att borra i berget.

Berglera: marksubstans som innehåller mycket finkorniga aluminiumrika lermineraler. Berglera uppstår då mineralerna i berggrunden, exempelvis fältspaten förvittrar. Lermineraler kan föras med det strömmande grundvattnet och samlas i bergets sprickor eller bildas då sprickväggarna förvittras.

Blågrönalger: (syano bakterier) primitiva organismer som liknar bakterier och som på samma sätt som växterna kan assimilera. Blågrönalgerna kan särskilt på sensommaren förekomma i rikliga massförekomster (algblooming). Blågrönalgerna kan vara giftiga.

Bottenmorän: morän som i rätt så sammanhängande lager täcker berggrunden i Finland. Bottenmoränen är tätt packad och innehåller ofta rikligt med finkornig substans.

Brunnsklarare: aluminiumsulfat, som ibland används för att ta bort lerpartiklar från brunnsvattnet.

Brunnskran: kran utan sil, från vilken man kan ta vattenprov direkt från brunnen innan vattnet har behandlats.

Brunnsring: ring som vanligen är gjord av betong och som ställs på varandra då man bygger en schaktbrunn.

Bubbelsil: sil som finns i ändan av kranröret. Silen hindrar skräp att komma ut med vattnet genom kranen och den blandar luft i vattnet då man tappar vatten.

Filtergrus: filter som har byggts av grus. Filtret hindrar den finkornigare marksubstansen att föras med vattnet genom filtret.

Finjord: del av finkornig marksubstans, närmast lera och mjåla.

Fluorid: (F) viktigt spårämne för tänder och benbyggnad. För stora intag av fluorid inverkar menligt på tandemaljen och på benbyggnadens hållbarhet.

Foderrör: skyddsror som hindrar jordlager att rasa in i borrhålet då man borrar en bergbrunn genom jordtäcket.

Granitstenar: allmänna stenarter i berget speciellt i Södra och Mellersta Finland samt i Mellersta Lappland. Arten består huvudsakligen av fältspat, kvarts och glimmer.

Grundvatten: vatten som finns i marken och i berg grunden.

Humus: långsamt sönderfallande eller icke nedbrytbart organiskt ämne, som uppstår då organogent ämne bryts ned. Sänker pH-värdet och ger vattnet en brunaktig färg.

Hushållsvatten: vatten, som används som bruksvatten i hushållen, och av invånarna som dricks- och matvatten.

Hydrauliskt genombrott: ett fenomen där vattentrycket utanför brunnen tränger upp marksubstans i brunnen.

Hårt vatten: vatten som innehåller kalcium- och magnesiumsalter och kan bilda beläggning exempelvis som vita fläckar på duschsilarna.

Hälsovårdsmyndighet: myndighet vars uppgift i kommunerna och för statens del är att sörja för att människornas miljö är så hälsosam som möjligt. I kommunen vanligen hälsovårdsinspektören.

Jonbytare: ett vattenfilter som innehåller hartskulor och som används för att avlägsna bl.a. järn och mangan. I jonbytaren byts de joner som föranleder kvalitetsproblemen i vattnet ut med joner som har bundits till den fasta jonbytarmassan. Hartsen regenereras ofta med koksalt (natriumklorid).

Jordbakterier: naturliga bakterier i jorden, vanligen harmlösa för människan.

Jordborrning: borrning som utförs i lös jord innan man når bergsytan, då man skall borra en bergbrunn.

Järn: (Fe) vanligt grundämne i naturen och ett nödvändigt spårämne för levande organismer. Försämrar grundvattnets kvalitet då det under syrefria förhållanden löser upp sig i marken. Löser också upp sig i vatten från vattenledningsrör av metall då grundvattnet är surt.

Kemisk syreförbrukning: (COD) den syremängd som t.ex. avloppsvatten förbrukar i sin omgivning. Talet anger mängden marksubstans eller humus i vattnet.

Kemiskt kvalitetskrav: gräns som har ställts för halter av olika ämnen i hushållsvatten (exempelvis nitrat, fluorid) med hänsyn till inverkan på hälsan.

Kiser: kristallina föreningar av svavel och metall, små mängder vanliga i de flesta stenarterna.

Klorid: del av koksalt (natriumklorid, NaCl). Koksalt används vid halkbekämpning på vägarna och kan därför hamna i brunnsvattnet. Klorid finns också i det mineralsalt som används för att binda damm på sommaren.

Koliforma bakterier: bakterier som vanligen utgör grunden vid bedömning av dricksvattnets hygieniska kvalitet. De indikerar bl.a. avloppsvatten och tarmbakterier i vattnet. Förutom de koliforma bakterierna använder man också bestämning av Escherichia coli-bakterien.

Konstgjort grundvatten: grundvatten som har framställt på konstgjord väg genom att infiltrera ytvatten genom jordlager till grundvattnet i avsikt att öka tillgången till hushållsvatten.

Korrodera: d.v.s. frätning på vattenledningsdelar av metall. Frätningen tunnar ut rörväggarna och syns som små punktartade fördjupningar, där det kan gå hål på röret och uppstå läckage.

Korrosion: d.v.s. rost. Surt eller salthaltigt vatten kan fräta vattenledningsdelar av metall, m.a.o. förorsaka korrosion.

Kranfilter: litet vattenfilter som monteras på kranen i stället för munstycket eller som placeras i diskbordsskåpet. Filtret är huvudsakligen avsett för att avlägsna smaker och lukter från vattnet.

Källa: tydligt avgränsat område där grundvattnet strömmar ut vid markytan.

Källbrunn: brunn som har byggts i en källa.

Ledningsgrav: dike som grävs i jorden för vattenledning. Efter att vattenledningen har installerats fylls ledningsgraven med installationssand och på den packas den uppgrävda jorden.

Lerdamm: damm av lera som anläggs för att hindra vattnet från att rinna vidare i ledningsgraven.

Luftare: vattenbehandlingsanläggning som höjer syrehalten i vattnet. Syresättningen sker antingen genom att med fläkt eller kompressor och rör trycka luft i vattnet, varvid det i vattnet lösgörs syre från bubblorna.

Luftning: höjning av syrehalten i vattnet. Luftningen görs antingen genom maskinellt trycka luft i vattnet eller genom att låta vattnet rinna så att syre från luften blandas i vattnet. Genom luftning kan man avlägsna bl.a. järn, mangan och radon från vattnet.

Mangan: vanligt grundämne i marken. Mangan förekommer ofta i samma områden som järn. Löser upp sig i marken under syrefria förhållanden och försämrar grundvattnets kvalitet.

Manlucka: genom luckan kan man utföra service av anläggningarna i brunnen eller ta vattenprov från brunnen.

Markbädd: sandfilter som har schaktats i marken och täckts. I systemet leds avloppsvattnet efter slamavskiljarbrunn till infiltrationsrör för att filtreras genom sandlagret. Nedanför samlas det filtrerade vatten upp i ett rörsystem och leds efter behandling vidare ner i marken eller till dagdike.

Membranfilter: vattenreningsanläggning där man med en tät membran (sk. halvgenomsläppande) och med tryck kan avlägsna ämnen från vattnet (t.ex. fluorid, nitrat).

Mikrob: gemensam benämning för mikroskopiskt små organismer, exempelvis bakterier, virus, alger, mögel och strålsvamp.

Mikrobiologiskt kvalitetskrav: krav som ställs på vattnets kvalitet. Enligt kvalitetskraven kan man bedöma vilken inverkan de fekala ämnena har på hälsan.

Miljömyndighet: myndighet vars uppgift är att i kommunen och för statens del främja hållbar utveckling till förmån för naturen och livsmiljön. I kommunen miljöinspektör eller miljövårdssekreterare.

Mjukt vatten: vatten som innehåller lite mineraler, exempelvis kalcium. Mjukt vatten förorsakar korrosion.

Morän: osorterad jordart, där marksubstansens kornighet varierar från lera till stenblock.

Neutralisering: vattenbehandling där man sänker eller höjer vattnets pH till 7. Vid vattenbehandling avses med neutralisering vanligen att pH höjs i surt vatten med exempelvis kalksten.

Nitrat: kväveförening som uppstår av andra kväveföreningar i marken eller vattendragen som ett resultat av bakteriernas verksamhet. Kvävegödsling på åkrar kan föranleda höga nitrathalter som är skadliga för grundvattnet.

Nitrit: kväveförening, som uppstår av nitrat som ett resultat av jordbakteriernas verksamhet.

Närings-, trafik- och miljöcentraler (ELY-centraler): styrs av arbets- och näringsministeriet. Det finns 13 ELY-centraler med ansvarsområdet miljö och naturresurser.

Organiskt ämne: organogen substans som innehåller kol. Organiskt ämne förekommer vanligen som humus i brunnsvattnet.

Permanganattal: (kaliumpermanganattal, KMnO_4 -tal) ett talvärde som anger mängden organiskt, förmultnande marksubstans och humus i vattnet.

pH: pH-värdet anger vattnets surhet, värdet 7 står för neutralt, under 7 för surt och över 7 för basiskt vatten.

Radon: radioaktiv gas som bildas i berggrunden då uran delas. Radon sprider sig lätt i luften och löses upp i vatten.

Rapakivi: (förvittrad granit) granitart som ställvis lätt förvittras och som innehåller rikligt med fluor. De största enhetliga rapakivi-områdena i Finland finns i Sydöstra Finland, det sk. Viborgska rapakiviområdet, i Laitila, Vehmaa och på Åland.

Regenereringssalt: koksalt, som används för att avlägsna järn eller mangan i använda jonbytare. Med saltet avlägsnas järn och mangan som fastnat i jonbytaren, varefter anläggningen igen fungerar.

Regionförvaltningsverket: sköter de lagstadgade verkställighets-, styrnings- och tillsynsuppgifterna inom sitt område. Det verkets verksamhet styrs av lagar och åtta ministerier. Det verket är ministeriernas representant i regionerna och verkställer de uppgifter som det fått av dem. Det finns sex regionförvaltningsverken i Finland.

Schaktbrunn: allmän benämning för brunn som byggs i lösa jordarter. Olika typer av schaktbrunnar är bl.a. brunn av ringar, stenmantelbrunn och gjuten betongbrunn.

Servicebrunn: brunn av betongringar och dränerad botten. Via brunnen kan man utföra service av bergbrunnens borrhål och vattenledningen som leder från brunnen till byggnaden.

Servitutsförrättning: förrättning med vilken man skaffar officiell rätt att ta vatten från brunn som ligger på annans mark. Förrättningen görs av lantmäterikontoret.

Silrörsbrunn: typ av brunn som byggs med en silrördsdel och tillhörande stigningsrör.

Silt: finkornig jordart, vars partiklar är svåra att urskilja med blotta ögat; dålig vattengenomsläpplighet. Silt är grovkornigare än lera men finare än sand.

Sipprande brunn: typ av brunn där man utnyttjar artesiskt grundvatten.

Slamavskiljarbrunn: (dekompositionsbrunn) av betong, betongringar eller fabrikstillverkad i hårdplast eller polyeten. Mekanisk behandlingsmetod som håller det tyngre fasta ämnet på brunnen botten och det ämne som är lättare än vatten och samlas på ytan. Det organiska ämnet i avloppsvattnet bryts delvis ned i de syrefria förhållandena i slamavskiljarbrunnen. Den håller dock inte kvar näringsämnen och

sjukdomsalstrare som finns i avloppsvattnet. Metoden lämpar sig därför endast vid förbehandling av avloppsvatten.

Sorterat mellanlager: marksubstans som har sorterats av vindar eller strömmande vatten, variationen i kornstorleken är ringa. Sand och grus är sorterade jordarter. Sorterad jord har vanligen god vattenledningsförmåga.

Stenmantelbrunn: schaktbrunn som har byggts av staplade stenar.

Strålsvamp: mikrob som i stillastående, smutsigt vatten kan föröka sig till skadlig mängd.

Sulfat: svavelförening som förekommer speciellt i sura sulfatjordar, inverkar korroderande.

Sulfatjord: lerhaltig marksubstans, som innehåller försurande salter. Sulfatjord förekommer vid kusten bl.a. i Västra Finland.

Surt vatten: vatten, vars pH är under 7.

Svartskiffer: glimmerskiffer som innehåller grafit och kis.

Svavelväte i bergsprickor: (fickor) det har uppstått gasansamlingar av svavelväte i bergsprickor, varifrån gasen inte har kunnat strömma ut.

Svavelväte: svavelförening som förekommer som gas och luktar "ruttet ägg", kan särskilt förekomma i grundvattnet i syrefattiga lermarker och i sura lakvatten.

Syresättning: se luftning.

Teknisk-estetisk kvalitetsrekommendation: rekommendation av halter som har givits beträffande sådana egenskaper som påverkar vattnets utseende, lukt, smak och användbarhet, men som inte äventyrar hälsan.

Tjäle: is som bildas i marken.

Tjälfri fyllning: schaktet kring brunnens övre del, som har fyllt med grovkorniga tjälfria jordarter, exempelvis grus och grov sand.

Tvättvatten: avloppsvatten som uppstår vid olika tvättverksamheter i hushållet.

Understöd för vattenförsörjning: understöd enligt prövning. Den Närings-, trafik- och miljöcentralen kan bevilja understödet för planering och utbyggnad av vattenförsörjningsåtgärder.

Vattenförsörjning: helhet som omfattar såväl vattenanskaffning som avloppssystem samt avloppsvattenbehandling.

Vattenförsörjningsanläggning: anläggning som är avsedd för vattentäkt, vattenbehandling, vattendistribution eller avloppssystem.

Vattenmagasin: grusfyllning kring botten i en schaktbrunn. I gruset lagras vatten från sådana jordlager som släpper igenom liten mängd vatten.

Ventilationsrör: rör av metall eller plast för att ventileras brunnen med tyngdkraft.

Ytvatten: vatten som finns på markytan, bl.a. i dammar, sjöar och åar.